

[B] **JAZZ ALS STOOZENDER. DE REBELSE RITMES VAN JAZZ EN LITERATUUR**

In *Kunsttijdschrift Vlaanderen* van september 2005 publiceerde ik een artikel dat een eerste aanzet gaf tot een overzicht van de jazz als thema in de Vlaamse literatuur. Nu, zeven jaar later, ligt *Rebelse ritmes: hoe jazz & literatuur elkaar vonden* van essayist en literatuurcriticus Matthijs de Ridder in de boekhandel. Deze studie bevat een overzicht van de jazz als thema in de Vlaamse literatuur, en ook in een belangrijk deel van de Europese letteren. Volledigheid was daarbij niet De Ridders streefdoel. In zijn "Intro" stelt de auteur onomwonden dat het boek "nadrukkelijk een verhaal (is) en geen exhaustieve geschiedenis van de Europese jazzliteratuur".

Matthijs de Ridder splitst zijn verhaal op in twee grote delen. In het eerste deel behandelt hij de periode 1912-1940, in het tweede deel het tijdvak 1940-2001. In het tweede deel is een hoofdstuk opgenomen waarin ook de jazz na 2001 aan bod komt. Het jaar 2001, met name *nine eleven*, markeert voor De Ridder een keerpunt waarna niets nog hetzelfde was, noch in de jazz, noch daarbuiten. Naast een intro bevat het boek ook nog een dankwoord, uitgebreide biblio- en discografische aantekeningen en een register. Illustraties zijn er jammer genoeg niet in opgenomen. Op de binnenkant van de achterflap liet De Ridder wel vijftien albumhoezen afdrukken, van Lieut. Jim Europe's 369th Infantry Hell Fighters Band tot *Refuge* van Gilad Atzmon & The Orient House Ensemble. Daartussenin mijlpalen als *Black, Brown and Beige* van Duke Ellington, *Dizzy For President* van Dizzy Gillespie, *Poem For Malcolm* van Archie Shepp en *Crisis* van Ornette Coleman. Stuk voor stuk cruciale platen in De Ridders verhaal, dat hij op aanstekelijke wijze laat beginnen met leven en werk van de zwarte Amerikaanse orkestleider James Reese Europe – de man die de jazz tijdens de Eerste Wereldoorlog naar Europa bracht. Een ander verhaal gaat uitgebreid in op de gooi naar het Amerikaanse presidentschap van trompettist Dizzy Gillespie in de woelige jaren zestig. Deze verhalen vormen een perfecte illustratie bij De Ridders stelling dat de jazz een belangrijke en bevrijdende rol speelde in maatschappelijke ontwikkelingen. In die zin is het

van de Verenigde Staten naar Europa dikwijls maar een kleine stap.

Matthijs de Ridder focust in *Rebelse ritmes* niet vrijblijvend op literatuur waarin de jazz centraal staat, maar pikt er die boeken uit die iets zeggen over de maatschappelijke, culturele, economische en politieke situatie van de tijd waarin ze ontstonden. Op die manier creëert de auteur een referentieel tijdsbeeld waarin de jazz niet louter fungeert als achtergrondmuziek bij diverse historische omwentelingen in de twintigste eeuw, maar juist een onlosmakelijk geheel vormt met die vaak woelige periodes. Zo beantwoordde de jazz tijdens het interbellum van alle Europese literaturen "het best aan de uitgangspunten van het futurisme". Die interdisciplinaire benadering verschaft de lezer de context die voor hem van elementair belang is om beter te begrijpen welke verschillende rollen de jazz speelde in de twintigste eeuw. De jazz wordt dus in *Rebelse ritmes* niet verengd tot een uit de Verenigde Staten overgewaaid muziekgenre dat in Europa hier en daar wat bourgeoisstof deed opwaaien, maar wordt integendeel op een bredere, existentiële leest geschoeid. Zo deed de jazz in sommige gevallen dienst als "breekijzer dat oude structuren kon openbreken".

Kwam de jazz oorspronkelijk voort uit de emancipatiestrijd van de zwarte Amerikanen, in Europa zetten schrijvers hem vaak in als literair procedé om uitdrukking te geven aan hun ongenoegen over de bestaande sociale en politieke structuren. In Vlaanderen was de schrijver Frans van Waeg (1896-1976) de eerste die een Nederlandstalig boek publiceerde met het woord "jazz" in de titel: *Jazz-band: novellen en schetsen* (1920). De geëngageerde Van Waeg hield er een activistisch gedachtegoed op na. Om dat tot uiting te brengen, zette hij de jazz in "als een structurerend principe". Daarmee probeerde hij de jazz te verzoenen met de moderniteit. Ook dichters als Paul van Ostaïjen en Gaston Bursens trachtten de jazz "te associëren met een internationaal georiënteerd Vlaamsnationalisme". In de ogen van de niet-activistische Vlaamse goegemeente was de jazz dan ook vaak des duivels en ervoer men hem als een "stoorzender in een wereld van regels en regelmaat".

Naast België belicht Matthijs de Ridder in het eerste deel van zijn studie ook jazzliteratuur uit

De jazzband van James Reese Europe in 1919, kort nadat ze zijn teruggekeerd van het Franse front van de Eerste Wereldoorlog.

landen als Oostenrijk, Duitsland, Polen, Tsjecho-Slowakije, Engeland, Italië, Frankrijk, Denemarken en Nederland. Hij zoomt daarbij in op auteurs als Herman Hesse, T.S. Eliot, Filippo Tommaso Marinetti en Jean Cocteau. In deel twee schetst hij onder meer de jazzvernieuwing in de Verenigde Staten – het ontstaan van de bebop, met haar “vernieuwende muzikale taal en haar onderliggende politieke boodschap”. Van daaruit is het maar een kleine stap naar de Vijftigers. In het werk van onder anderen Hugo Claus, Remco Campert en Lucebert waren de verwijzingen naar de jazz meer dan modieuze referenties aan een muziekgenre dat een nieuw levensgevoel vertolkte na de kaalslag van de Tweede Wereldoorlog. Ook auteurs als Boris Vian, Jean-Paul Sartre, Josef Škvorecký, Willy Roggeman, Roddy Doyle en Colum McCann komen in het tweede deel van het boek uitgebreid aan bod.

Matthijs de Ridder betoont zich in *Rebelse ritmes* een begenadigd causeur en een bevlogen verteller. Op een toegankelijke manier brengt hij het verhaal van een muziekgenre dat zowat de soundtrack was bij de opeenvolging van turbulente periodes die de

hele twintigste eeuw teisterden. Zo bezien vormt zijn verhaal de pendant van een langgerekte solo die voortdurend rond het centrale thema cirkelt, zonder het ooit los te laten. Bijvoorbeeld een solo op tenorsax geblazen door Sonny Rollins, de *saxophone colossus* die vier dagen na de aanslagen van 11 september 2001 een concert gaf in het Berklee Performance Center in Boston – dat uitkwam op cd onder de titel *Without a Song: the 9/11 Concert* – en daarmee het levende bewijs vormde van de stelling dat de jazz zo’n vitaal muziekgenre is dat het telkens weer uit de rokende puinhopen van brandhaarden overal ter wereld opstaat en steeds opnieuw bij machte is om nieuwe generaties schrijvers te inspireren.

PATRICK AUWELAERT

MATTHIJS DE RIDDER, *Rebelse ritmes: hoe jazz & literatuur elkaar vonden*, De Bezige Bij Antwerpen, 2012, 373 p.